

**В спеціалізовану вчену раду Д 41.086.04
при Національному університеті «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Фонтанська дорога, 23**

ВІДГУК
офіційного опонента
старшого наукового співробітника К.О. Савчука на дисертацію
МАЗУРЕНКО ВЛАДИ ВІТАЛІЙВНИ
«Міжнародно-правова спадщина П.Є. Казанського»,
подану на здобуття наукового ступеню кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право

Наука міжнародного права у сучасному розумінні почала формуватися на території України на початку XIX століття і головними її центрами на той час виступали університети, зокрема заснований у 1865 році на базі Рішельєвського ліцею (який існував з 1817 року) Новоросійський (Одеський) університет. Серед юристів-міжнародників, що працювали в цьому університеті, найбільш помітною фігурою був Петро Євгенович Казанський (1866-1947). Наукова спадщина цієї непересічної особистості охоплює праці з найрізноманітніших питань міжнародного права – теорії міжнародного права, міжнародного адміністративного права, зокрема, статусу міжнародних адміністративних союзів, міжнародно-правового статусу міжнародних річок та міжнародних проток, Каспійського моря, видачі злочинців, діяльності Інституту міжнародного права, міжнародного приватного права. Автор даного відгуку зацікавився біографією і внеском у розвиток науки міжнародного права цього вченого ще на початку 2000-х років, готуючи статтю-персоналію про П.Є. Казанського для третього тому шеститомної «Юридичної енциклопедії». На той час постать П.Є. Казанського була мало відома сучасним юристам-міжнародникам, його блискучі праці, які значно випередили свій час і досить точно передбачили чимало тенденцій розвитку сучасного міжнародного права стали бібліографічною рідкістю, його діяльність у радянській період практично не згадувалася у жодних джерелах, навіть більше того – не була точно відома

дата його смерті. Ситуація потрохи змінювалася у зв'язку з тим, що питання історії вітчизняної науки міжнародного права почали привертати все більшу увагу сучасних українських юристів, проте, як нами було у свій час зауважено у статті, присвяченій міжнародно-правовим ідеям П.Є. Казанського, «його наукова спадщина не отримала належної оцінки у сучасній вітчизняній науці міжнародного права» (див.: Савчук К.О. Міжнародно-правові ідеї Петра Євгеновича Казанського та їх значення для сучасної науки міжнародного права. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 339). Представлена до захисту дисертація В.В. Мазуренко нарешті усуває цю прикру прогалину оскільки вона є першим у науці міжнародного права комплексним дослідженням, що на монографічному рівні узагальнює міжнародно-правову спадщину П.Є. Казанського і повертає її сучасним дослідникам міжнародного права.

Таким чином тему дисертаційного дослідження В.В. Мазуренко слід визнати актуальною та важливою для розвитку вітчизняної науки міжнародного права, адже без належного знання історії міжнародного права і міжнародно-правових вчень неможливо вірно зрозуміти і сучасні тенденції розвитку міжнародного права.

Як позитивну рису дисертаційного дослідження В.В. Мазуренко слід назвати логічну і послідовну наукову структуру роботи, що надало змогу ґрунтовно дослідити як основні етапи становлення та розвитку міжнародно-правових поглядів П.Є. Казанського так, і це особливо важливо, порівняти їх з концепціями інших визначних вітчизняних та зарубіжних юристів-міжнародників, проаналізувати вплив міжнародно-правового вчення П.Є. Казанського на подальший розвиток доктрини міжнародного права. Авторка дисертації використала понад 360 джерел, включаючи практично всі наукові праці П.Є. Казанського, а також праці інших дореволюційних та сучасних вітчизняних юристів-міжнародників, праці зарубіжних фахівців з міжнародного права, архівні матеріали тощо.

Перший розділ дисертації авторка присвятила розкриттю процесу становлення П.Є. Казанського як особистості та науковця, з'ясуванню невідомих та маловідомих деталей його біографії, дослідженню його викладацької та суспільно-політичної діяльності та загальній характеристиці його міжнародно-правової спадщини. Великий інтерес викликає третій параграф першого розділу дисертаційного дослідження в якому досліджуються діяльність П.Є. Казанського в сфері організації вищої освіти, зокрема на посаді декана юридичного факультету Новоросійського університету, та його погляди на викладання юридичних дисциплін в університеті. З парадоксальним на перший погляд висновком дисертантки, що «значна кількість недоліків сучасної юридичної освіти дивним чином перегукується с проблемами викладання права кінця XIX – початку XX століть» і відповідно «напрацювання П. Є. Казанського є дуже актуальними для України в умовах реформування юридичної освіти» (стор. 58 роботи), варто значною мірою погодитися. Не оминає своєю увагою дисертантка і громадсько-політичну діяльність П.Є. Казанського, який після революції 1905 року виступає як переконаний монархіст, активний діяч правового руху та слов'янофіл. Ця сторона діяльності П.Є. Казанського піддавалася критиці з боку більш ліберально налаштованих колег, зокрема В.Е. Грабаря, і, ймовірно, стала однією з причин замовчування персони П.Є. Казанського в радянській літературі з міжнародного права. Водночас послідовний монархізм і правий консерватизм П.Є. Казанського зустрічають схвальне ставлення у багатьох публікаціях сучасних російських дослідників. На нашу думку, слід розрізняти П.Є. Казанського як визначного фахівця в галузі міжнародного права, талановитого вченого, що зробив величезний внесок в розвиток доктрини міжнародного права, і П.Є. Казанського як громадсько-політичного діяча і публіциста, чиї погляди є м'яко кажучи суперечливими і такими, що навряд чи викликать схвалення у демократично налаштованій людини. Як позитивну рису дисертаційного дослідження слід відмітити також ґрунтовний аналіз державно-правових ідей П.Є.

Казанського, в першу чергу його ідеократичної концепції державної влади, яку він розробляв у праці «Влада Всеросійського Імператора». Беззаперечною науковою новизною характеризується і параграф присвячений науковій і викладацькій діяльності П.Є. Казанського у радянський період, адже, як ми вже згадували вище, донедавна відомості про діяльність П.Є. Казанського у післяреволюційний період були практично відсутніми. Тепер завдяки дисертаційному дослідженню В.В. Мазуренко ми можемо дізнатися про обставини звільнення П.Є. Казанського з університету за звинуваченням у «чорносотенстві» відразу ж після встановлення радянської влади в Одесі, відновлення його на посаді після подання відповідної підписки про згоду служити радянській владі, науково-педагогічну діяльність після розформування Новоросійського університету, що здійснювалася ним на юридичному факультеті Одеського інституту народного господарства та в інших навчальних закладах Одеси. Також дисертанткою введено в науковий обіг раніше невідомі деталі біографії П.Є. Казанського, пов'язані з перебуванням у Воронежі (1931-1933 рр.), науковим відрядженням до Ленінграду, де він працював над науково-дослідницькою роботою «Нариси історії та теорії комунізму», останніми роками його життя в Одесі. Другий розділ дисертаційного дослідження присвячений аналізу міжнародно-правових поглядів П.Є. Казанського з тієї проблематики, найбільш авторитетним дослідником якої в дореволюційній українській та російській науці міжнародного права він був – правових питань діяльності міжнародних адміністративних союзів держав. В центрі уваги дисертантки опинилися ґрунтовна розробка як теорії всезагальних адміністративних союзів держав, так і опис всіх існуючих на кінець XIX століття подібних союзів (Міжнародний союз для вимірювання землі, Всесвітній телеграфний союз, Міжнародний союз мір і ваг, Всесвітній поштовий союз, Міжнародний союз для захисту промислової власності, Міжнародний союз для охорони творів літературних та артистичних, Міжнародний протиневільничий союз, Міжнародний союз для друкування митних тарифів тощо), що була здійснена

П.Є. Казанським у тритомнику «Загальні адміністративні союзи держав». Сильною стороною дисертації є аналіз концепції права міжнародного управління П.Є. Казанського. Дисертантка справедливо наголошує, що П.Є. Казанський не був першим вченим, що почав вживати термін «право міжнародного управління», це раніше за нього зробив Ф.Ф. Мартенс, але цілком вірно наголошує, що «П. Є. Казанський суттєво розвинув ідеї Ф. Ф. Мартенса, ретельно їх обґрунтував, вивчив значний емпіричний матеріал з питання адміністративних союзів, запропонував авторську концепцію права міжнародного управління та міжнародного права цілком» (стор. 100-101 роботи). В третьому розділі свого дослідження дисертантка намагається простежити вплив поглядів П.Є. Казанського на проблеми загальної теорії міжнародного права, включаючи питання міжнародної правосуб'єктності, його наукового доробку у сфері міжнародного річкового права та міжнародного приватного права на подальший розвиток доктрини міжнародного права. Так, в роботі розкрито значення фундаментальної монографії П.Є. Казанського «Договірні річки», яка тривалий час залишалася найавторитетнішим викладом історії становлення і чинних норм міжнародного права, що регламентували правовий статус міжнародних річок, аналізуються погляди П.Є. Казанського щодо сутності та юридичної природи міжнародного приватного права, яке він розумів як частину єдиної системи міжнародного права. Дисертантка цілком обґрунтовано наголошує на тому, що «Казанський обґрунтував ідею щодо формування всесвітньо-цивільного права, пріоритету уніфікації міжнародного цивільного права над національним урегулюванням цих питань» (стор.172).

Таким чином, дисертантка належним чином обґрунтувала основні положення роботи та зробила їх науково достовірними. Варто відзначити не тільки високий науковий рівень роботи, але й відповідне її оформлення. Водночас у даній дисертації, як і в кожній оригінальній дисертаційній роботі, присутні деякі помилки та не досить коректні твердження чи положення, які мають дискусійний характер, а саме:

1. По-перше, хоча в цілому дисертація досить ґрунтовно вичитана і належним чином оформлена, вона все ж-таки не позбавлена певних технічних помилок. Так, наприклад, на стор. 143 вживається термін «міжнародне річне право», на наступній 144 стор. в одному й тому ж абзаці спочатку «міжнародне річне право», а потім – «міжнародне річкове право». Теж саме стосується і вживання авторкою термінів «міжнародна ріка» і «міжнародна річка», перекладу з російської мови відомої праці П.Є. Казанського «Договірні ріки» та «Договірні річки».

2. З нашої точки зору, дисертантка є дещо непослідовною в оцінці впливу вчення П.Є. Казанського щодо міжнародної адміністрації на розвиток західної науки міжнародного адміністративного права. З одного боку, на стор. 85 вона стверджує, що «міжнародно-правові погляди П. Є. Казанського щодо міжнародної адміністрації досліджувалися фрагментарно вітчизняними юристами-міжнародниками і практично є *terra incognita* для сучасних західних учених». З іншого боку, буквально декількома абзацами нижче посилаючись на думку італійського вченого А. Рапісарді-Мірабелла, яку, як можна зрозуміти з контексту, поділяє дисертантка, стверджується, що на працях П.Є. Казанського «вчилися покоління західних адміністративістів-міжнародників». Бажано було б більш глибоко висвітлити це питання і сформулювати чіткий висновок щодо наявності чи навпаки відсутності впливу вчення П.Є. Казанського на розвиток західної науки міжнародного адміністративного права.

3. Бажано було б дослідити питання щодо можливого впливу концепції П.Є. Казанського щодо єдиної системи міжнародного публічного і міжнародного цивільного (приватного) права на концепцію міжнародного господарського права В.М. Корецького та транснаціонального права Ф. Джессепа.

4. Видається занадто категоричним і не зовсім об'єктивним твердження дисертантки на стор. 177, що саме П.Є. Казанський «запровадив ідею щодо

міжнародної правосуб'єктності людства», яка «випереджає сучасні уявлення про міжнародне співтовариство, тісно пов'язані з концепцією міжнародної правосуб'єктності людства». Ніяким чином не применшуючи заслуг П.Є. Казанського у дослідженні проблем міжнародної правосуб'єктності, слід зауважити, що в дореволюційній науці міжнародного права концепцію міжнародного права як права людства, що поширює свою дію як на держави, так і на їхніх підданих незалежно від громадянства, найбільш послідовно розробляв професор Московського університету граф Леонід Олексійович Камаровський (до речі вчитель, а згодом і послідовний критик П.Є. Казанського). Саме у Л.О. Камаровського чітко простежується доволі дискусійна думка, що лише людство в цілому є єдиним суб'єктом міжнародного права.

Однак вищезазначені міркування жодною мірою не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, яка виконана на високому науковому рівні і відповідає всім вимогам, що висуваються до дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Отже, ця дисертація є ґрунтовним науковим дослідженням, що свідчить про вирішення важливої наукової проблеми, яка стосується міжнародно-правових поглядів визначного представника одеської школи міжнародного права П.Є. Казанського та їхнього впливу на подальший розвиток науки міжнародного права. Робота повністю відповідає спеціальності 12.00.11 – міжнародне право. Автореферат дисертації написано чітко і логічно, він адекватно відображає зміст дисертації, які знайшли також відображення у п'яти статтях у вітчизняних фахових виданнях, одній публікації у зарубіжному фаховому виданні, а також восьми тезах доповідей на наукових конференціях. Також не можна не відзначити участь дисертантки як співавтора у англomовній книзі присвяченій науковій біографії П.Є. Казанського.

Таким чином, можна констатувати, що подана на захист дисертація «Міжнародно-правова спадщина П.Є. Казанського», за своїм науковим рівнем, одержаними результатами, теоретичними обґрунтуванням висновків і

пропозицій повною мірою відповідає встановленим вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, а її автор – **МАЗУРЕНКО Влада Віталіївна** – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:
старший науковий співробітник
відділу міжнародного права та
порівняльного правознавства
Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН
України, кандидат юридичних
наук,
старший науковий співробітник

К.О. Савчук

